

АДАПТАЦІЯ ВИРОБНИКІВ МОЛОКА В УКРАЇНІ ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ ВИМОГ

М.М. Ільчук, член-кореспондент НААН України

В.І. Радько, кандидат економічних наук

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Постановка проблеми. Внаслідок суттєвої втрати економічного потенціалу і низького рейтингу економічного зростання Україна вважається державою найбільшого економічного ризику серед європейських постсоціалістичних країн. З огляду на це, не варто сподіватися на відчутну допомогу іноземних інвесторів у відновленні молочної промисловості та інших галузей народного господарства, оскільки ніхто не бажає мати потужного конкурента [1]. Маловірогідним є також надходження значних середньо- і довгострокових капіталів від Уряду. За існуючих обставин виникла соціально-економічна необхідність формування регіональних ринків й забезпечення промислового та сільськогосподарського виробництва і сфери послуг, що стає особливо актуальним через можливе підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

Слід зазначити, що питанням ефективного функціонування молокопродуктового підкомплексу присвячено ряд робіт відомих вітчизняних вчених — Березівського П.С., Бойка В.І., Божидарника Т.В., Камілової С.Р., Кваші С.М., Пархомця М.К., Мостенської Т.Л., Свиноуса І.В., Шпичака О.М. та інших. Однак проблема підвищення економічної ефективності виробництва молока та його переробки, адаптації підприємств молочної галузі до вимог СОТ, доступності готової продукції для споживачів, її якості та безпеки залишається вкрай актуальною, особливо в сучасних умовах розвитку економіки.

У зв'язку з цим мета нашого дослідження — розробка основних шляхів адаптації виробників молока до європейських вимог та визначення економічних і соціальних наслідків інтеграції з ЄС.

Виклад основного матеріалу. Молочна галузь в Україні є однією з провідних, яка повинна забезпечувати виробництво продукції в обсягах норм державної продовольчої безпеки. Формування ринкових відносин у тваринництві зумовлює необхідність підвищення економічної ефективності та забезпечення конкурентоспроможності підприємств молокопродуктового комплексу.

Останнім часом у сфері виробництва молока та молочних продуктів спостерігаються певні позитивні тенденції: стабілізувався обсяг валового виробництва; зросла продуктивність корів; зростання закупівельної ціни забезпечило необхідні передумови для рентабельної діяльності; якість молочної сировини, хоча ще й знаходиться на низькому рівні, протягом останніх років поступово покращується.

За даними Державної служби статистики України обсяг валового виробництва молока за 2005—2012 рр. зменшився на 17,0% — до 11377,6 тис. т (рис. 1). Разом з тим, тенденції по різних категоріях виробників істотно відрізнялися. Так, обсяг виробництва в сільськогосподарських підприємствах зменшився лише на 1,8%. Слід відзначити, що зменшення досліджуваного показника відбувалося до 2008 р., а потім (за виключенням 2010 р.) — поступово зростало і у 2012 р. досягло 2535,3 тис. т, майже досягнувши рівня 2005 р.

У господарствах населення обсяг виробництва молока зменшився на 20,6%. Це призвело до зменшення частки приватного сектора в загальній структурі виробництва з 81,1% у 2005 р. до 77,7% у 2012 р.

Результати проведеного групування сільськогосподарських підприємств за обсягом виробництва молока у 2012 році вказують на те, що значна частина товаровиробників відноситься до дрібнотоварних. Так, 40,5% підприємств виробляли близько 100 т молока в рік або 274 кг в день (рис. 2). Більше 3 т спроможні були забезпечити лише 20,6% виробників. Низький рівень концентрації виробництва стримує розвиток молочної галузі та адаптацію її підприємств до європейських вимог, оскільки в таких умовах дуже складно

забезпечити виконання технологічних операцій згідно з науково обґрунтованими рекомендаціями.

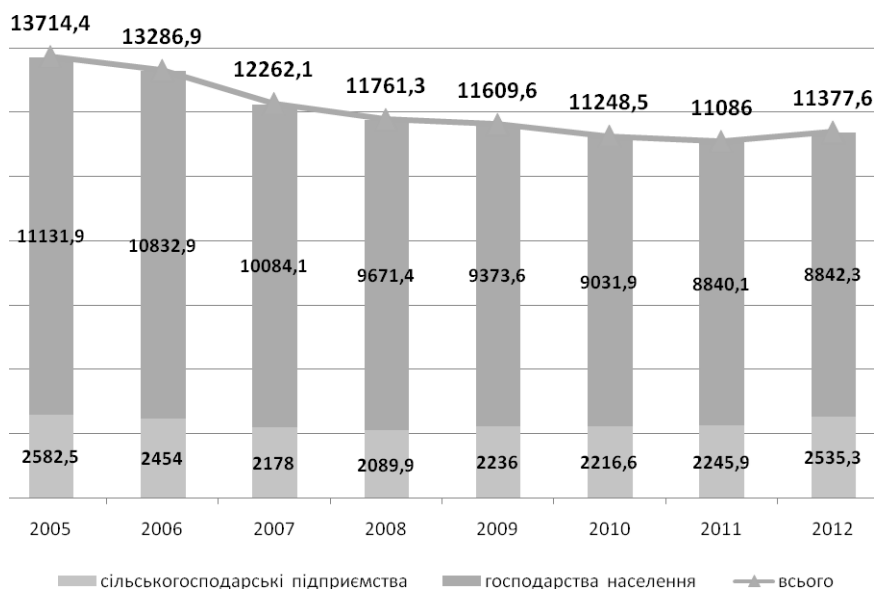

Рис.1. Динаміка обсягу виробництва молока в Україні, тис. т
(Використано дані Державної служби статистики України [2])

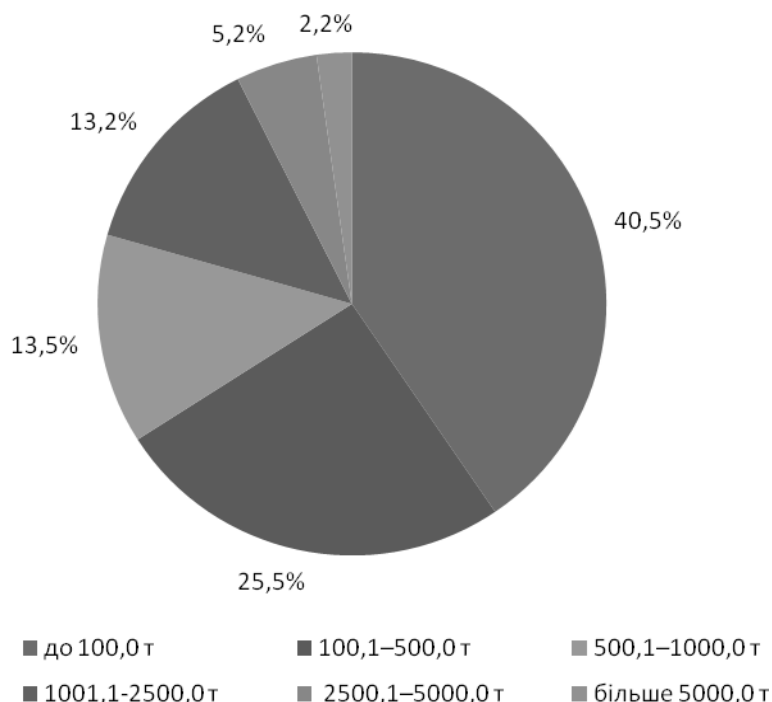

Рис. 2. Групування сільськогосподарських підприємств за обсягом виробництва молока у 2012 р.
(Використано дані Державної служби статистики України [2])

Варто зауважити, що продукція дрібних ферм (до 5 корів) не відповідає сучасним потребам диверсифікованого (різноманітних видів продукції для різних сегментів ринкового попиту) виробництва продуктів тваринництва. Аби одержати молоко вищого гатунку (кількість соматичних клітин в 1 см³ менше 300 тис.) необхідно застосовувати відповідну технологію

виробництва: машинне доїння з маніпуляторами, яке забезпечує своєчасне відключення апаратів і цим попереджує захворювання корів на мастит; молокопровід; фільтрування; охолодження молока. Це є технічно, технологічно й економічно можливим лише на великих фермах, а одержане в дрібних господарствах молоко не відповідає стандартам вищого і першого ґатунку. Так, щоб вийти на ринки ЄС Уряд Польщі заборонив закуповувати молоко з ферм, на яких утримують менше 14 корів [3].

Особистими господарствами населення у 2012 р. було вироблено молока, порівняно із сільськогосподарськими підприємствами, майже в 3,5 рази більше, а реалізовано лише 77,3% (табл.1).

Таблиця 1. Товарність молока за категоріями виробників в Україні*

Показник	Рік							
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Валовий обсяг виробництва, тис. т	13714,4	13286,9	12262,1	11761,3	11609,6	11248,5	11086,0	11377,6
<i>у т. ч.:</i>								
сільськогосподарські підприємства	2582,5	2454,0	2178,0	2089,9	2236,0	2216,6	2245,9	2535,3
господарства населення	11131,9	10832,9	10084,1	9671,4	9373,6	9031,9	8840,1	8842,3
Обсяг реалізації, тис.т	7786,6	7151,2	7030,5	6843,6	6497,6	6312,9	6378	6546,5
<i>у т. ч.</i>								
сільськогосподарські підприємства	2121,3	2017,3	1824,8	1834,3	1993,9	2004,1	2061,3	2360,1
господарства населення	5665,3	5133,9	5205,7	5009,3	4503,7	4308,8	4316,7	4186,4
Рівень товарності, %	56,8	53,8	57,3	58,2	56,0	56,1	57,5	57,5
<i>у т. ч.</i>								
сільськогосподарські підприємства	82,1	82,2	83,8	87,8	89,2	90,4	91,8	93,1
господарства населення	50,9	47,4	51,6	51,8	48,0	47,7	48,8	47,3

* Використано дані Державної служби статистики України [2].

Як наслідок, товарність виробництва в цих господарствах дорівнювала всього 47,3%, а в сільськогосподарських підприємствах — 93,1%. Низька товарність молока в особистих господарствах населення має економічне пояснення — незадовільна якість продукції та великі транспортні витрати на збір і перевезення продукції за низького рівня завантаженості й інтенсивності використання транспортних засобів.

Зменшення товарності молока домашніх господарств буде тривати, оскільки нагальна необхідність молокозаводів вийти на зарубіжні ринки з широким асортиментом молочної продукції (а не тільки із сухим молоком та казеїном) спонукатиме їх до інтегрованої співпраці з великими підприємствами у виробництві свіжого молока [4].

Важливим питанням розвитку молокопродуктового підкомплексу в сучасних умовах постає якість сировини. Слід зазначити, що показники якості молока, яке надійшло на переробку від сільськогосподарських підприємств у 2012 р., покращились, порівняно з 2011 р. Так, кількість молока ґатунку "екстра" збільшилась на 7,3 тис. т (6,4 %), вищого ґатунку — на 41,3 тис. т (6,2 %), а несортного — зменшилась на 0,3 тис. т (3,9 %).

Однак частка якісної сировини залишається незначною — усього 5,3% молока, що надійшло на переробку, прирівнювалося до європейського ґатунку "екстра" і реалізовувалось підприємствами лише семи областей (рис. 3).

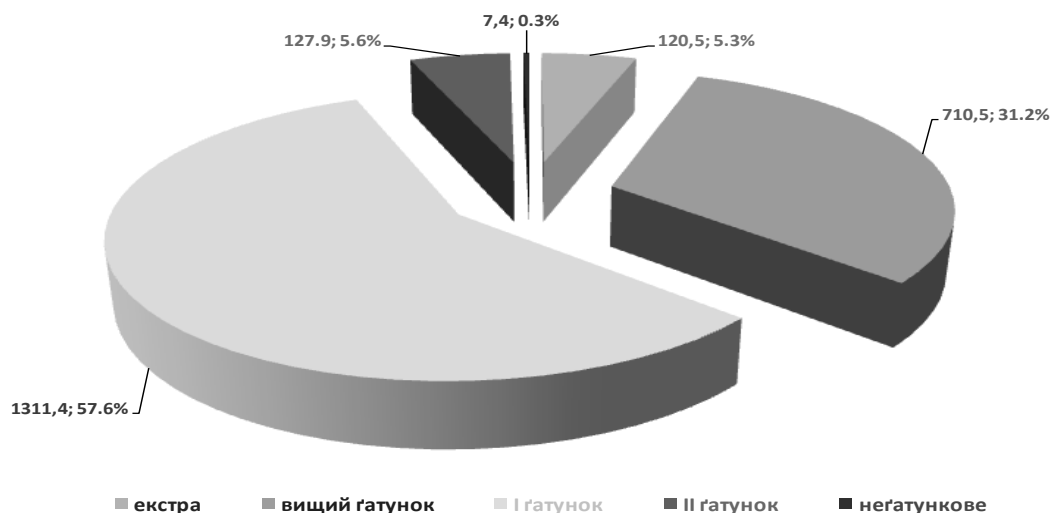

Рис. 3. Сортність молока, реалізованого сільськогосподарськими підприємствами на переробку в 2012 р.

Згідно з українськими стандартами до вищого сорту відноситься молоко з кількістю бактеріальних клітин до 300 тис., першого — до 500 тис., другого — до 3000 тис. У розвинених країнах ці вимоги набагато вищі. В більшості країн ЄС та США рівень цього показника не перевищує 100 тис., в Океанії, Данії та Швеції — 50 тис., а в Аргентині — 25 тис. (рис. 4).

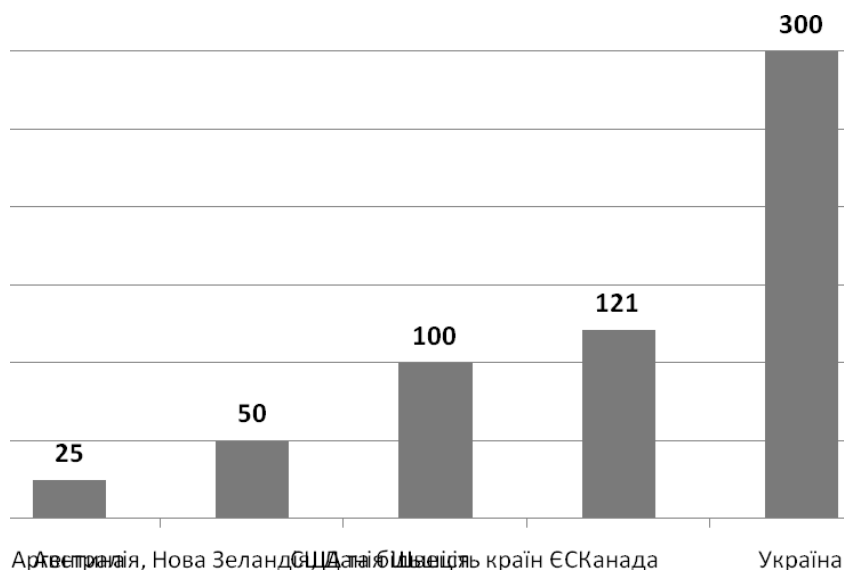

Рис. 4. Рівень бактеріального обсіменіння молока згідно вимог до ґатунку "екстра" в різних країнах, тис./см³

Наріжним каменем адаптації вітчизняного молокопродуктового підкомплексу до європейських стандартів є значні відмінності в рівнях показників якості молока. Стандарти на молочну сировину, яку закупають у сільськогосподарських товаровиробників України, не відповідають стандартам європейських країн (табл. 2). Тобто молоко, яке виробляється в Україні, не може закуповуватись на переробку цими країнами.

Таблиця 2. Вимоги стандартів України і країн ЄС до молока, яке надходить на переробні підприємства*

Показник	Україна	Країни Європи
----------	---------	---------------

1	Базова частка білка,%	3,0	3,2
2	Базова частка жиру,%	3,4	3,6
3	Бактеріальна забрудненість, тис./см ³		
	Гатунок "екстра"	ДСТУ гатунок "екстра" відсутній	До 100
	Вищий	До 300	Не переробляють на харчову продукцію
	Перший	До 500	- -
	Другий	До 3000	- -
4	Кількість соматичних клітин, тис./см ³		
	Гатунок «екстра»	ДСТУ гатунок "екстра" відсутній	Німеччина – до 300 Франція – 100–500 Великобританія – 50 – 250
	Вищий	До 400	Не переробляють на харчову продукцію
	Перший	До 600	- -
	Другий	До 800	- -

*Використано дані [5]

Суттєва різниця між показниками стандартів призводить до економічних втрат товаровиробників, адже закупівельна ціна знижується з погіршенням якості. Так, за усередненими даними Асоціації виробників молока вартість сировини гатунку "екстра" станом на 1 жовтня 2013 р. складала близько 4,40 грн/л, вищого — 4,20, першого — 4,00, другого і несортового — відповідно 3,70 і 3,30 грн/л (табл. 3). Внаслідок цього сільськогосподарські підприємства зазнають значних втрат через недоотримання прибутків. Так, при реалізації молока вищого гатунку, в порівнянні з "екстра", виробники втратили 142,1 млн грн, першого — 524,56, другого — 76,74 млн грн.

Таблиця 3. Розрахунок економічних втрат від зниження якості реалізованої молочної сировини

Гатунок сировини	Фактичний обсяг реалізації, тис. т	Ціна реалізації, грн/л*	Економічні втрати від погіршення якості, млн грн
Екстра	120,5	4,40	-
Вищий	710,5	4,20	142,10
Перший	1311,4	4,00	524,56
Другий	127,9	3,80	76,74
Усього	2270,3	x	743,4

*Використано дані [6].

Окрім економічних наслідків для товаровиробників, узгодження вітчизняних стандартів та забезпечення виробництва відповідно до вимог ЄС буде мати й соціальні — для споживачів. Адже низька якість сировини значно ускладнює виробництво конкурентоспроможної молочної продукції та звужує асортимент. Разом з тим забезпечення виробництва молока згідно європейських стандартів позитивно вплине на здоров'я нації і є особливо актуальним для дітей та людей похилого віку.

Системний аналіз свідчить, що для розвитку сфери виробництва і переробки молока повинен бути ефективним увесь ланцюг "виробництво—переробка—збут". З цією метою орієнтування виробництва на кінцевого споживача на принципах маркетингу має чітко визначити цілі та методи їх досягнення кожним із учасників інтегрованого виробництва.

Однією з цілей є досягнення високої молочної продуктивності корів у високотоварних підприємствах та підвищення окупності витрат.

Для товарних молочних ферм необхідно розробити стратегію виходу на параметри конкурентоспроможного виробництва із використанням методів оптимізації поєднання всіх елементів виробничого процесу: землі, праці та техніки з відповідними інвестиційними ресурсами на основі технологічного застосування досягнень науки; послаблення впливу природно-кліматичних умов на виробничий процес у галузі; росту концентрації виробництва тощо.

Тільки наукомісткий тип інтенсифікації в молочному скотарстві забезпечить як досягнення конкурентних рівнів молочної продуктивності тварин, так і ресурсозбереження всього технологічного та маркетингового ланцюгу системи "виробництво—переробка—збут" молочної продукції.

Слушною є пропозиція голови правління АТ "Агро-Союз" [7] щодо сертифікації ферм (передбачається зміна технологій, обладнання і поголів'я з метою досягнення високої молочної продуктивності корів) та процесу переробки молока (молокозаводів та їхнього обладнання) із зазначенням на упаковці показників якості продукції. Пропозиції є конструктивними у визначенні стратегії окремих потужних заводів та переходу до виробництва якісної продукції для поки що незначної (багатої) частки населення країни. Про якість продукції споживач має бути проінформований і не мати з цього приводу будь-яких сумнівів.

За повідомленням Ради директорів Спілки молочних підприємств України, на вітчизняних молочних заводах санітарні, технічні, технологічні умови характеризуються незадовільним рівнем — підприємства морально і фізично спрацьовані, обладнання зношене тощо [4]. Водночас на ринку та в оптово-роздрібній торгівлі пропонується молочна продукція високої і навіть дуже високої якості (судячи з упаковки). Однак споживач не переконаний у цьому.

Повчальним для України є досвід країн Заходу щодо диверсифікації виробництва молочної продукції високої якості. У повоєнні роки, із економічним зростанням держав (відповідно й доходів населення) підвищувалися вимоги до якості молочної продукції, які знаходили своє відображення у постійному контролі показників кількості бактерій та соматичних клітин в 1 см³ молока. У таких умовах фермери були змушені проводити реконструкцію своїх ферм, збільшуючи їх розміри до стандартних (модулі по 50 корів утримання з повною зайнятістю одного працівника) та замінювати доїльне обладнання. Одночасно удосконалювалися технології утримання, годівлі, доїння та селекція тварин. Фермери, які не робили капіталовкладень у модернізацію підприємств, були змушені здавати сировину за нижчими цінами у переробку на сухе молоко. В останні десятиріччя, із зростанням попиту на високоякісні кисломолочні продукти, лише технологічна система, а саме, машинне доїння з маніпуляторами або доїльні автомати, молокопровід, фільтрування та охолодження молока забезпечує та гарантує відповідні стандартизовані вимоги до якості свіжого молока.

За великих можливостей виробництва і переробки молока проблемами розвитку молокопродуктового підкомплексу є, в першу чергу, незадовільна технічна та технологічна оснащеність молокозаводів, що не дає змогу забезпечити виробництво якісних молочних продуктів відповідно до правил і норм існуючих міжнародних стандартів. Незадовільними є також наукове та організаційно-управлінське забезпечення сприяння конкурентоспроможної діяльності молокопереробних підприємств. Особливо важливим питанням при цьому залишається відповідність якості молочних продуктів міжнародним стандартам. Відсутність базових стандартів і законів прямої дії на основні групи продовольчих товарів, гармонізованих до вимог ЄС, та масове виробництво продукції на основі технічних умов, розроблених самими виробниками без відповідної експертизи фахівців, призвели до випуску неякісної (а іноді й фальсифікованої) продукції. Однак такі несумлінні виробники є юридично захищеними, оскільки їхні технічні умови зареєстровані органами Держстандарту.

Підраховано, що українські стандарти гармонізовано зі стандартами ЄС не більш ніж на 10%. Пропонується акредитувати окремі молокозаводи за європейськими вимогами, але зауважується, що акредитувати сировинну зону буде дуже складно [8].

Отже, сучасний стан розвитку та функціонування товаровиробників молока не є стабільним. Певні кризові явища у сфері виробництва молока, низька якість сировини та готової продукції, низький рівень доступності для значної кількості споживачів ускладнюють ситуацію у молочній галузі. В сучасних умовах розвитку економіки ці проблеми набувають особливої актуальності. Тому необхідно поєднувати зусилля та збалансовувати інтереси усіх зацікавлених сторін — виробників, споживачів, державних організацій тощо.

Висновки та пропозиції

Розроблено вдосконалені математичні моделі динаміки нагріву дисперсного матеріалу в рухомому шарі з рівномірно розміщеними тепловиділяючими елементами з урахуванням раніш не врахованих факторів (видів теплообміну, випаровування вологи), які пов'язують конструктивні та режимні параметри установки і дозволяють визначити статичні і динамічні характеристики об'єкта.

Отримана математична модель описує процес нагріву зерна ріпаку з достатньою адекватністю і дозволяє визначити теоретичні значення температури насіння та феромагнітних стержнів у різних технологічних режимах роботи установки для температурної обробки.

Література

1. Мамутов В.К., Орлова Н.А., Липницький Д.Х. Повышение регулирующей функции в развитии экономики: объективная необходимость, практика и проблемы // Актуальные проблемы стабилизации и развития экономики. — Донецк: НАН Украины. Институт экономико-правовых исследований, 1999. — 327 с.
2. Сільське господарство України. Статистичний збірник 2012 р. — К.: Державна служба статистики України, 2013. — 404 с.
3. Урядовий кур'єр. — 2000. — №10, 20 січня. — С. 5.
4. Коротич П. Наші бренди: чи довго брести? // Пропозиція. — 2002. — №6. — С.16—18.
5. Моніторинг розвитку ринку молока та молочних продуктів України. — К.: Спілка молочних підприємств України, 2009. — 110 с.
6. Електронний ресурс. - Режим доступу: <http://www.milkua.info>
7. Ткачов С. Рецепти "Агро-Союзу" // Сільські вісті. — 2002. — 2 липня.
8. Михайлов Ю. Чи так актуальне сьогодні гасло "Купуйте українське!" // Пропозиція. — 2002. — №8—9. — С.14—16.

АННОТАЦІЯ

Ильчук Н.М. Радько В.И. Адаптация производителей молока в Украине к европейским требованиям // Биоресурсы и природопользование. — 2013. — 5, № 5—6. — С. 129—137.

Определены основные пути адаптации производителей молока к европейским требованиям в условиях интеграции с ЕС, показаны ее экономические и социальные последствия.

SUMMARY

M. Ilchuk, V. Radko. Adaptation of milk producers in Ukraine to European standards // Biological Resources and Nature Management. — 2013. — 5, № 5—6. — P. 129—137.

The main ways of adaptation of milk producers to European requirements integration with EU have been considered, its economic and social consequences have been determined.